

DLA doktori értekezés tézisei

Dinyés Soma

A LIPCSEI TAMÁS-ISKOLA ZENEMŰTÁRÁNAK
HATÁSA

J. S. BACH LIPCSEBEN ÍROTT
EGYHÁZI KANTÁTÁIRA

(A lipcsei koráltradíció továbböröklődése
Bach kantátáiban)

Komlós Katalin

28. számú művészet- és művelődés
-történeti tudományok besorolású doktori iskola

Budapest

2012.

I. A kutatás előzményei

A Bach irodalom végeleáthatatlanul terjedelmes tömegéből csupán a közvetlenül a dolgozatomhoz kapcsolódó köteteket szeretném most kiemelni. A Bach kutatás hajnalán (1900-as évek eleje) egyáltalán nem foglalkoztak a publicisták Bach kortársainak művészetével, Bachot mint korát meghaladó zsenit vizsgálták. E szemléletből üdítő kivétel Arnold Schering munkássága. A „Die alte Chorbibliothek der Thomasschule in Leipzig” (*Archiv für Musikwissenschaft*, 1918.) című tanulmányában található az a lista a Tamás-templomban egykoron megtalálható kottákból, mely dolgozatom alapötletéül szolgált. A *Musikgeschichte Leipzigs*, 3 kötetű (Fr. Kistner&C. F. Siegel, Leipzig) elsőként foglalkozik Lipcse 8 évszázadon átívelő zenei életével, ebben elsőként bemutatva Bachot megelőző és körbevevő zenei kultúrát és Tamáskántor elődeit. Bach korálfeldolgozásainak hagyományairól elsőként Friedhelm Krummacher: „Die Tradition in Bachs vokalen Choralbearbeitungen” (*Bach-Interpretationen*, Göttingen, 1969.) című tanulmányában olvashatunk. Ő tételtezi fel elsőként a rokonságot Bach és Pachelbel azonos koráldallamot feldolgozó kantátája között. Bach kantátáival foglalkozó legkiemelkedőbb és legalaposabb könyveket, tanulmányokat Alfred Dürr tollából

olvashatjuk a 70-es években: *Studien über die frühen Kantaten Johann Sebastian Bachs* (Lipcse, Breitkopf, 1977.), *Johann Sebastian Bach kantátái* (Zeneműkiadó Budapest, 1982.). Bach környezetével, az őt ért zenei hatásokkal igazán Andreas Glöckner munkássága jelentett áttörést, aki az 1970-es évek közepétől kezdődően a mai napig sok cikket publikált ebben a témában. Ennek az új irányzatnak az összefoglalása a rám releváns erővel ható, Schmieder-jegyzék alaposságú könyv: Kirsten Beisswenger: *Johann Sebastian Bachs Notenbibliothek*, (Kassel, Bärenreiter, 1992.). Végül pedig, aki minden korábbi irodalmat felhasznál és a legmodernebb, mindenre kiterjedő összefoglaló munkát megírja az Christoph Wolff: *Johann Sebastian Bach A tudós zeneszerző* (Budapest, Park Könyvkiadó, 2004.) című könyvében.

A Bachot körülvevő zeneművek irodalmával foglalkozók közül egy sem volt, aki tüzetesebben megvizsgálta volna Bach közvetlen Tamáskántor elődeinek munkásságát. Ez részben köszönhető annak, hogy az egykoron hatalmas kottatárból csak nagyon kevés példány maradt fenn, másrészt Knüpfer, Schelle és Kuhnau műveinek kiadatlansága. Az egyetlen DDT (49-50.) köteten kívül máig nem jelentek meg nagyobb számban e szerzők művei nyomtatásban.

II. Források

Elsődleges forrásom volt Arnold Schering: „Die alte Chorbibliothek der Thomasschule in Leipzig” (*Archiv für Musikwissenschaft*, 1918.) című tanulmánya, melyben megtalálható az a több forrásból rekonstruált zeneműlista a Tamás-templomban egykoron megtalálható kottákról, mely nélkül lehetetlen lett volna összehasonlítani a többi kortárs kottatár zenei anyagával. Hasonlóan régi publikáció volt a lüneburgi kottatár listája, Max Seiffert.: „Die Chorbibliothek der St. Michaelisschule in Lüneburg zu Seb. Bach's Zeit” (SIMG 9, 1908.) című tanulmányában. Egészen újkeletűnek mondható Melamed: „Die alte Chorbibliothek der Kirche Divi Blasii zu Mühlhausen” (*Bach-Jahrbuch*, 2002.) című tanulmánya, mely szegényes forrásanyaga miatt csekély tartalma ellenére is többrétű összehasonlítást tett lehetővé. A sort Christian Theodor Weinlig, lipcsei Tamáskántor inventáriuma zárja 1823-ból, melyet a Rathausarchiv Leipzig bocsátott a rendelkezésemre, és mindmáig kiadatlan és feldolgozatlan.

A Tamáskántor elődök műveivel való részletes megismerkedéshez a DDT megfelelő kötete kevés lett volna. Hogy dolgozatomhoz találtam mégis kellő alapanyagot, azt az utóbbi évtizedek CD kiadóinak új zeneművek iránti sóvárgásának

köszönhetem, mert így a Világ régizene együttese rá voltak kényszerítve zenetudományi kutatómunkára. Így történhetett, hogy Robert King és Roland Wilson, az általuk nemrégiben CD-re rögzített Schelle, Knüpfer, Kuhnau művek kottáit a rendelkezésemre bocsáthatták.

III. Módszer

Témám minél teljesebb megvilágításához megpróbáltam szigorú logikai rendet követni. Elsőként be kellett mutatnom, hogy mennyire fontosak voltak Bach ifjúságában azok az impulzusok, melyek a 17. századi zeneszerzőktől érték. Ehhez jó alapot szolgáltat Bach egykori lehetséges kottatárának megismerése. Tekintve, hogy ma már nem nagyon ismertek e zeneszerzők, ezért csak ezek név szerinti ismertetése, rövid bemutatása után léptem tovább Bach fiatalon írt műveire való konkrét hatásuk vizsgálatára. E környezetből kiemelve külön fejezetet szenteltem a Tamás-iskola kottatárának részletes bemutatásának, melyet Bach fiatalon nem ismerhetett, de szembetűnő hasonlatosságot mutatott lüneburgi iskolájának gyűjteményével. Ezután szűkítettem a témámat a specifikusan német zenei stílusjelensége, a korálfeldolgozásokra. Miután megvizsgáltam és rendszereztem

Bach lipcsei korszaka előtt és után írott kantátáinak korálfeldolgozásait, bemutattam Bach lipcsei Tamáskántor elődeinek munkásságából több jellegzetes koráltartalmú művet, melyekben a korálfeldolgozás típusaikat jól meg lehetett figyelni. Ezután vizsgáltam meg, hogy Bach Lipcsében írott kantátaiban mennyiben térnek el a korálfeldolgozások a korábbi kantátáitól és hogy ezekben mennyire mutatható ki Knüpfer illetve Schelle hatása. Felfedezvén tehát Bach kantátaiban egy új tételtípust, melyet „lipcsei korálfeldolgozás”-nak neveztem el, kronológikus sorrendben bemutattam, ahogyan első lipcsei kantátaévfolyamában kialakul, majd pedig egyre jelentősebbé válik. Az évfolyam végére pedig további átalakulás után kifejlődik az a zenei forma, mely majd a második kantátaévfolyam meghatározó tételformájává válik. Így hagyományozódik tovább Knüpfer és Schelle, a lipcseiekkel megszerettetett korálfeldolgozási módszere Bach műveiben. Végül bemutatom, hogy Bach lényegesen később komponált oratóriumaiban teszi fel a koronát e műfajra.

IV. Eredmények

Miután 12 évesen megismertem Bach János-passióját, elhatároztam, hogy minden művét, a lehető legnagyobb alapossággal meg akarom ismerni. Ezért gyűjtöttem kora ifjúságom óta minden művét kottában és hanghordozókon egyaránt. Zeneakadémiai diplomamunkámat Bach első lipcei kantátaévfolyamának kórustételeiről írtam, mely után már csak egy lépés volt kantátaművészetének elődeivel, kortársaival való összehasonlító stilisztikai vizsgálataihoz eljutni. Disszertációmban leírt eredmények revelatívnak mondhatók, hiszen megismerve az erről írott igen terjedelmes német nyelvű Bach-irodalmat is, a viszonylag korai forrásoktól eltekintve (Schering, Krummacher) nagyon kevesen foglalkoznak a korálfeldolgozások stilisztikai vizsgálatával. Disszertációmban elemzett Schelle művek közül nem egyet én vettem először górcső alá, ugyanis a legutóbbi évekig – kiadatlansága miatt – még a kutatók legnagyobb része számára is hozzáférhetetlen volt.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó szakmai tevékenység dokumentációja

- Dinyés Soma: „Szöveg és zene kapcsolata Bach első lipcei kantátaévfolyamának kórustételeiben” *Bach Tanulmányok* 8, Magyar Bach Társaság, 2000.
- J. S. Bach teljes első lipcei kantátaévfolyamának előadása (54 kantáta) heti rendszerességgel a Bécsi kapu téri evangélikus templomban, 2002. június 2. és 2003. június 15. között. Előadták: Andrejszki Judit, Cserekyei Andrea, Jani Gabriella, Jónás Krisztina, Károlyi Edit, Lax Éva, Csapó József, Drucker Péter, Hámori Szabolcs, Heavy Nigel, Kálmán László, Kutik Rezső, Mizsei Zoltán, Ókovács Szilveszter, a Gabrieli Énekegyüttes, a Discantus Énekegyüttes, a Musica Sacra kórus, az Exsultate fiúvegyeskar és az Ars Longa Kamarazenekar, vezényelt Dinyés Soma.
- További koncertek 2003-2004-ben Bach kantátáinak műsorra tűzésével Magyarország ismert nyári fesztiváljain: Kecskeméti Kodály Fesztivál, Zempléni Napok, Pécsi Tavasz Fesztivál, Bükki Művészeti Napok